

Jeřábek, Richard

Národopis

In: *Slavica na Masarykově univerzitě v Brně : literární věda, jazykověda, historiografie, uměnovědy*. Dorovský, Ivan (editor). 2. dopl. a rozš. vyd. V Brně: Masarykova univerzita, 1993, pp. 87-90

ISBN 8021005890

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126886>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

UGROFINISTIKA

Ugrofinistiku uvedl na fakultu Richard Pražák, který se stal od 1. 6. 1990 řádným profesorem hungaristiky a ugrofinistiky. Kromě mezinárodně uznávané monografie Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist (Brno 1967) napsal řadu studií k dějinám ugrofinistiky, z nichž uveďme J. A. Comenius ja Josef Dobrovský, kaksii tšekkilaista fennougristia (Virittäjä, Helsinki 1969), Josef Dobrovský a ugrofinské jazyky (Jazykovědné symposium u příležitosti 65. narozenin Fr. Svěráka, Brno 1973) a Genesis der tschechischen Finno-Ugristik (Congressus septimus fenno-ugristarum 1 B, Sessiones plenares et symposia, Debrecen 1990). Tamtéž vydal i studii Zu den kosmogonischen und ethnologischen Sagen und Mythen als den ältesten Genres der finnisch-ugrischen Poesie, k níž se váže i průkopnická studie Žánrový vývoj ugrofinské poezie v nejstarším předfeudálním období ze srovnávacího hlediska genologicko-typologického (SPFFBU D 27, 1980). Syntetický ráz má studie Problematika ugrofinských národů se zřetelem k dějinám Ruska a SSSR (Význam studia dějin SSSR, Brno 1974). Finské problematiky se dotýká stať O finské lidové poesii (Národopisné aktuality 1968), O finských archivech (Archivní časopis 1965, též německy Über den finnischen Archiven, SPFFBU C 10, 1963). Důležitá je i Pražákova recenzní činnost o jazykovědné ugrofinistické literatuře (SPFFBU A 19, 1971, SPFFBU A 32, 1984, SPFFBU A 34, 1986 aj.).

V lingvistice třeba připomenout i významné studie Arnošta Lampprechta a Mirka Čejky o nostratických jazycích a finsko-slovanských jazykových souvislostech v nejstarších vývojových etapách a dále i cennou studii Jaroslava Ondráčka z problematiky finské gramatiky.

Richard Pražák

NÁRODOPIS

Slavistická orientace provází národopisné pracoviště brněnské univerzity od jeho vzniku v roce 1945. Zakladatel tehdejšího semináře pro etnografii a etnologii a první profesor národopisu v Brně Antonín Václavík (1891 až 1959) vydal už v roce 1925 obsáhlou monografii Charvátského Gróbu ve slovenském Podunají, věnovanou kultuře a způsobu života jihoslovanských přesídlenců, a od té doby neustal ve snaze interpretovat naši lidovou kulturu v širokých interetnických souvislostech, zejména mezislovanských. Tento jeho záměr se upevnil na počátku třicátých let studijním pobytem v Polsku, především u profesora národopisu na varšavské univerzitě Stanisława Poniatowského; Václavík zůstal po celý život věrný jeho sugestivním vědeckým hypotézám, zvláště akcentu kladenému na kult předků při výkladu geneze lidových obřadů a obyčejů. Nenadarmo připsal Václavík svoji poslední knižní práci Výroční obyčej a lidové umění (1959) památce prof. Poniatowského, umučeného v roce 1945 v koncentračním

táboře v Litoměřicích, a tím dal zároveň najevo respekt k národopisné polonistice a k polské slavistice. Za svých studií v Polsku měl příležitost obeznámit se dopodrobna s pracemi svých pokročilejších současníků — vynikajícího národopisce, kulturního historika a sociologa Jana Stanisława Bystroné, tehdy profesora krakovské a nato varšavské univerzity, jehož díla, mj. o lidových obřadech a obyčejích, tvoří podnes pevný základ srovnávacího bádání, a jednoho z největších slovanských národopisců, ale též zdatných filologů, profesora Kazimierze Moszyńského. Podle jeho základního díla *Kultura ludowa Słowian*, které Václavík označil za „provždy jedinečnou encyklopedii o slovanské lidové kultuře“, koncipoval — především ve svém pedagogickém působení — slovanskou komparativní etnografii, resp. také etnologii. Není tedy náhoda, že mezi sporými jubilejními statěmi a nekrology nacházíme ve Václavíkově bibliografii oslavný článek k sedmdesátým narozeninám K. Moszyńského a záhy poté i posmrtnou vzpomínku, v níž ho Václavík vydává za „zjev renesanční“. Do prázdna bohužel se propadl návrh na jmenování K. Moszyńského čestným doktorem brněnské univerzity za zásluhy o studium slovanského lidu: navrhovaný, jakož i navrhovatel mezitím zemřeli.

Ve své vědecké činnosti Václavík zdůrazňoval, že „studium lidové kultury vede k bezpečnému poznání základních a posud trvajících slovanských etnických spojitostí“, a snažil se dopátrat „prajádra slovanské kultury.“ Neváhal vyslovovat až příliš troufalá tvrzení, že „na příklad lidová píseň svým vznikem sahá do slovanského pravěku tak, jako tam sahá ornament a mnohé krásné útvary lidové slovesnosti“, že koledy jako součást „původního staroslovanského novoročí“ mají společný předkřesťanský původ slovanský, že jsou „nejdokumentárnějším odkazem staroslovanské tvořivosti a nepochybným dokladem předkřesťanské kulturní jednoty“, že pravlasti některých migračních písní, to znamená písní vzniklých po rozchodu Slovanů, byla Velkomoravská říše. Smyslem jeho úsilí bylo totiž prokázat, že „naše lidová kultura je při všech překrývkách a nánosech kulturou naší, kulturou starou“ a že „stará slovanská kultura nebyla tak uboze chudá, jak se nám to snažili vsugerovati“, „že to nebyla kultura ani zvláště chudá nebo dokonce jen primitivní.“ Protože si Václavík dobře uvědomoval, že předpokládaná všeslovanská kultura po rozchodu Slovanů „byla vystavena tolika odlišným a silným kulturním vlivům“, ba dokonce, že podle Lubora Niederla nebylo jednotné slovanské prakultury, měl v úmyslu nalézat ještě starší i vzdálenější spojitosti. Vycházel z domněnky, ovšemže neprokazatelné, podle níž se slovanská lidová kultura formovala na území mnohem širším, než pouze na pripjatském Polesí, které jí pouze konzervovalo, a podle níž „nit podstatných znaků, zachycená v etnické spleti, vede do jihozápadní Asie, do Himalají, do východní Indie, někdy přes souostroví Filipín i do Mikronesie“, popřípadě také do severovýchodní Afriky. A tak tedy, ač vcelku odmítal Schmidtovu a Graebnerovu kulturněhistorickou vídeňskou školu, v některých ohledech přistupoval na její základní princip kulturních okruhů. Přitom však ujišťoval, že „v žádném případě nejde o postřehy rázu spekulativního.“

Václavíkovo — v dobrém smyslu slova — panslovanství a slavjanofilství bylo jednak obranou naší lidové kultury před vypjatým německým

nacionalismem a také před defetistickými názory českých historiků umění o odvozenosti lidové kultury a umění z etnicky i společensky cizorodých zdrojů, převážně německých, jednak se stalo projevem snahy učinit slavnitu české kultury základem pro její další rozvíjení v rámci všeslovanském. Uvědomoval si odcizení rozmanitých projevů české lidové kultury (s výjimkou jihovýchodní Moravy) „slovanskému rázu“ i okolnost, že „u západních Slovanů jsou... prapůvodní prvky všelijak překryty“, a proto vybízel k hledání praforem „téměř všech našich národopisných fakt“ na Polesí, v severní Volyni, na Bílé Rusi s přilehlým pásem polským a částí Velké Rusi, a to s přesvědčením, že „spojitostí s lidovou kulturou běloruskou a maloruskou dají se přes silné pozápádnění u nás vyložit i z redukci dnešní naší lidové kultury“. Měl za to, že v období vědeckého pozitivismu u nás „lidová kultura nebyla studována v rovinné rozlehlosti tak, aby se dobrala jasně slovanských příbuzností.“ Václavíkův slavistický program se však nezastavoval jen u touhy po poznání těchto vztahů a souvislostí, ale směřoval ještě dál: „Rozhodně nemyslíme na mechanické kopírování odumřelé minulosti, ale na prolnutí našeho vyschlého života větší pravdivostí a slovanskou vroucností“, psal v roce 1947 ještě pod dojmy poválečné euforie. Když tehdy uvažoval o nutnosti zřízení „celomoravského muzea v přírodě... v rámci celoslovanském“, měl za to, že je třeba lokalizovat je poblíž Velehradu, který „mohl by se státi mezislovanským činitelem velkých důsledků... Idey cyrilometodějské a velkomoravské bylo by tak, společně s velkými momenty přítomnosti, konečně využito k praktickému utvrzení všeslovanské jednoty,“ tj. „k využití pro praktické slovanství“. Tyto Václavíkovy postoje, prodchnuté ještě romantismem století, do něhož spadala jeho dětská léta, neměly přirozeně vyhlídky na realizaci, zvláště poté, co konkrétní historický vývoj zkomplikoval na dlouho vztahy mezi některými slovanskými etniky nebo dokonce ztížil či na čas úplně znemožnil styky mezi slovanskými zeměmi, zproblematizoval myšlenku všeslovanství a oslabil i samo vědomí slovanské vzájemnosti.

Množství citátů z Václavíkových prací má mimo jiné naznačit, v čem bylo možné po jeho smrti v roce 1959 pokračovat a v čem to bylo neúčelné nebo nežádoucí. Ukázala se především potřeba zachovat slavistické zaměření pracoviště, ale včlenit je do obecnějšího rámce národopisné evropeistiky. Na pracovišti působili v té době pouze dva mladí a nepřiliš zkušené asistenti (od roku 1953 etnograf R. Jeřábek a od roku 1959 folklorista D. Holý); vedením byl pověřen R. Jeřábek, který dal obsadit uvolněné místo dosavadním pracovníkem hodonínského muzea V. Frolcem od roku 1961 a zřídit nové místo od roku 1953, na něž byl převeden tehdejší asistent rusistiky na pedagogické fakultě B. Beneš, který se měl zaměřit na studium tradiční lidové slovesnosti. Kromě těchto čtyř interních členů vypomáhali ve výuce externí učitelé K. Fojtík, O. Sirovátka, A. Jeřábková a podle potřeby ještě další. Pracoviště se poměrně rychle stabilizovalo a stalo se od roku 1964 samostatnou katedrou etnografie a folkloristiky, o jejíž zřízení A. Václavík marně po léta usiloval. Avšak v roce 1970 byla katedra z mimopedagogických a mimovědeckých důvodů zrušena a stala se oddělením historických kateder, čímž se citelně oslabil její mobi-

lita. Nicméně se podařilo i přes mnohé překotné změny učebních a vědeckovýzkumných plánů zachovat a v některých ohledech i rozšířit původní zaměření, jehož výsledky v oblasti etnografické slavistiky jsou částečně zřejmě z personálních hesel. V oblasti pedagogické práce, do níž byla celostátně závaznými učebními plány včleněna mimoevropská etnografie, zachovává si národopisná slavistika i nadále své výsadní postavení. Znalost tradiční lidové kultury slovanských národů i jejích proměn v přítomnosti se u posluchačů po léta upevňuje odbornými exkurzemi do zemí střední, jihovýchodní a východní Evropy, a to na Lužici (1972, 1980), do Polska včetně terénů kašubských a slovinských (1975, 1977, 1978, 1983), do Bulharska (1962, 1973, 1979), na Ukrajinu (1968, 1976, 1978, 1979, 1982, 1983), do Běloruska (1983), do Ruské federace včetně Kavkazu (1976, 1988), ale též k českým a slovenským národním menšinám v Maďarsku a Rumunsku (1971, 1979). Tyto cesty přibližují posluchačům problematiku studia lidové kultury slovanských národů mnohem pronikavěji, než pouhé katedrové výklady, a na základě bezprostředních poznatků terénních i muzejních jim umožňují snáze chápat i složité otázky etnogeneze a etnické historie, jakož i otázky vzájemných vztahů slovanských kultur a jejich vazeb ke kulturám neslovanských etnik. Nadto se sami pedagogičtí pracovníci obeznamují s výsledky současné slavistiky, zejména polonistiky a bulharistiky, u příležitosti individuálních studijních cest a účasti na četných vědeckých akcích. Udržují čilé styky s národopisci všech slovanských zemí a se slavisty z neslovanských států, sledují systematicky knižní i časopiseckou produkci a referují o ní zhusta v našem odborném tisku.

Bez nadsázky lze konstatovat, že si na národopisném pracovišti univerzity vydobyla slavistika pevné místo a těší se v přítomnosti dobré pověsti doma i v zahraničí. Tím obtížnější se však jeví úkol zachovat ji za krajně nepříznivých vnějších podmínek pro budoucnost po brzké generační výměně všech dosavadních členů pracoviště, jemuž se přes houževnatý odpor těch, kteří zadávali své vědecké, pedagogické i osobní morálce v letech tzv. normalizace, podařilo v lednu 1991 nabýt ztracené samostatnosti pod novým názvem Ústavu evropské etnologie.

Richard Jeřábek

MUZIKOLOGIE

V prvním svazku *Slavica na Univerzitě J. E. Purkyně v Brně* (s. 127 nn.) zdůraznili jsme plodný vliv zakladatele brněnské muzikologické školy, prof. dr. Vladimíra Helferta, na její slovanskou orientaci. Nová bádání, např. Miloše Jůzla (Helfertovo úsilí o založení Slovanské hudebněvědné společnosti, in: Vladimír Helfert v českém a evropském kontextu, Brno 1987, s. 96—99), posunují dosavadní stav našich znalostí; Helfert usiloval o vzájemné kontakty mezi slovanskými muzikology v době, kdy většina našich představitelů stavěla se k této otázce víc než vlažně (bylo to ve dvacátých letech).